

**1665 SENESİNDEN KALMA BİR İTALYANCA EL YAZMASI
NÜSHAYA VE BUNUN 1667 SENESİNDE YAPILAN ALMANCA
TERCÜMESİNE GÖRE TOPKAPI SARAYINDAKİ ENDERUN
HASTANESİNİN MİMARİ ÖZELLİKLERİ VE TEŞKİLATI ***

Priv. Doz. Dr. Ing Dr. med. Habil, Arslan Terzioğlu **

1 — GİRİŞ

Edirne ve İstanbul'daki osmanlı saraylarında mevcut saray hastanelerine ait tasfirlere 16. ve bilhassa 17. yüzyıllarda Türkiye'yi ziyaret eden Reinhold Lubenau (1), Michel Baudier (2), J.B. Tavernier (3), J. de Thevenot (4) gibi avrupalıların eserlerinde rastlanırsada, bunlara, bilhassa Saray-i Cedit-i Âmire denilen Topkapı Sarayındaki Enderun Hastanesine ait en geniş mâlûmat kaynağı olarak şimdiye kadar bilineni Abdullah bin İbrahim Üsküdarî'nin 1688 (1100 H.) ile 1694 (1106 H.) senelerine ait yazmış olduğu «Tarih-i vakiat-ı Sultan Süleyman-ı Sani» isimli 3 ciltlik eseri idi (5). Abdulah bin İbrahim Üsküdarî kendiside Enderun'dan yetiştigi için onun Saray hastahanelerine ait verdiği bilgiler itimat edilecek bir mahiyet arz etmektedir. Fakat eserindeki bu tarifelere ait bir plan veya resim bulunmaması 1856/57 senesindeki bir yangınla tamamen ortadan kaybolan ve Fatih Sultan Mehmet tarafından tesis edilen (6) Topkapı Sarayındaki Enderun hastahanesinin hiç olmasa 17. yüzyıldaki mimarisi hakkında fikir edinilmesine imkan vermemektedir. Bu eksikliği tamamlayacak mahiyetteki çok değerli bir kaynak Alberto Bobovio'nun 1665 senesinde italyanca olarak yazdığı Topkapı Sarayını

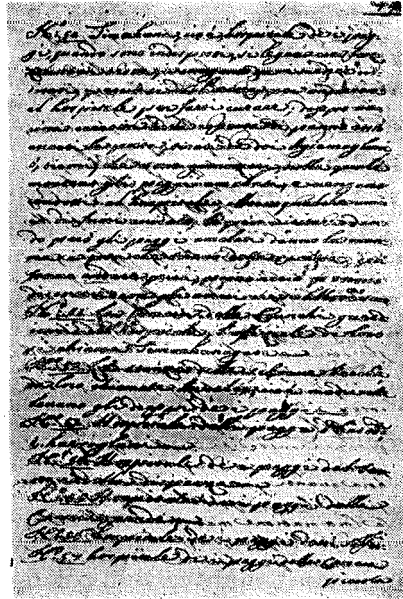
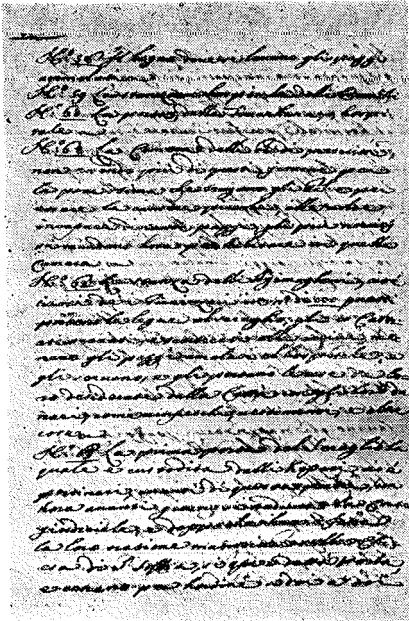
(*) 22 Ekim 1976 da Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinde verilen Konferans.

** Münih Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi

tasfir eden ve elyazma tek nüshası Londradaki British Museum da halen mevcut eseridir (7). Bunda ayrıca birde adı geçen sarayın ve oradaki Enderun hastanesine ait planın bulunması bu eserin Türk kültür tarihi bakımından değerini bir kat daha artırmaktadır.

II — ALBERTO BOBOVIO VE BU ESERİNİN ÖZELLİKLERİ :

Alberto Bobovio genç yaşında Kırım Hanı tarafından Polonyadan esir edilerek İstanbula gönderilmiş ve orada Topkapı Sarayındaki Enderuna alınmıştı. Müziğe olan kabiliyeti ve sesinin güzelliği ile temâyüz ederek Enderunda 19 sene Meşkhanede çalışmış (8), sonra birara çok lisan bilmesi nedeniyle sarayın Baştercümanı (9) olarak vazifelendirilmiş dikkate değer bir şahsiyettir.

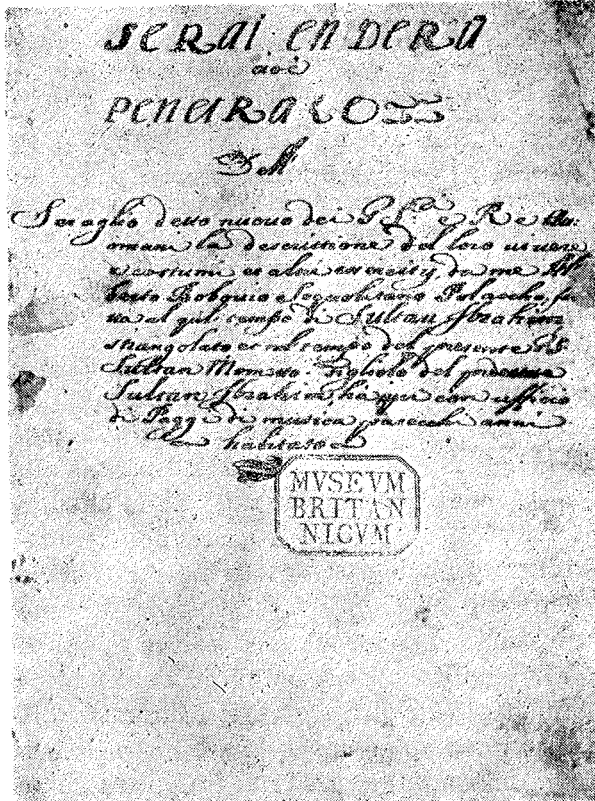

Şekil — 1 — Alberto Bobovio'nun British Museum'da Harlein Colection Mss. Nr. 3409 daki İtalyanca elyazma eserinde Enderun Hastanesinin kısımlarını, verdiği plana göre, tarifine başladığı sayfa 79 ve 80.

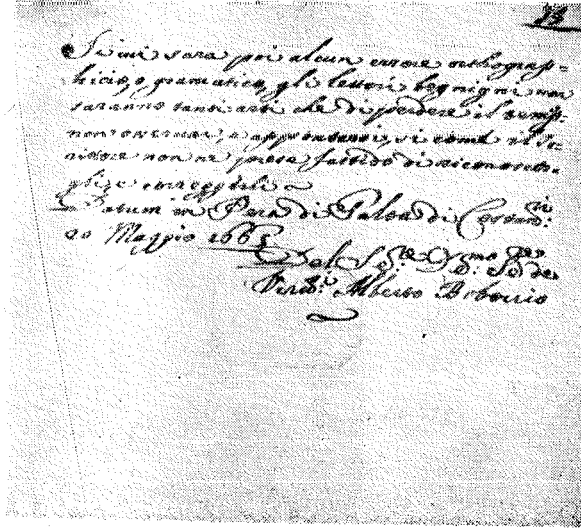
513

**1665 Senesinden Kalma Bir İtalyanca El Yazması
Nüshaya ve Bunun 1667 Senesinde Yapılan Almanca
Tercümesine Göre Topkapı Sarayındaki Enderun
Hastanesinin Mimari Özellikleri ve Teşkilâtı**

Müslüman olduktan sonra Ali Ufki Bey ismini almış olan Alberto Bobovio Enderunda yetiştığı için Enderun teşkilâtı ve Enderun Hastanesi hakkında verdiği malûmat itimata şayandır. İtalyanca olan bu elyazma eser sonunda Pera (Galata-İstanbul) 10 Mayıs 1665 tarihini taşıdığına göre, Abdullah b. İbrahim Üsküdarının eserinden daha eski olup, Osmanlıların 1683 teki Viyana muhasarasından önce en kudretli devirlerine isâbet etmektedir. Eserin son sahifesinde bu yazılış tarihinin altında Alberto Bobovio'nun imzası bulunmaktadır. (10). (Şekil 1, 2).

Şekil — 1a — Alberto Bobovio'nun British Museum'daki İtalyanca elyazma eserinin ilk sahifesi.

Şekil — 2 — Alberto Bobovio'nun British Museum'daki İtalyanca elyazma eserinin son sahifesindeki 10 Mayıs 1685 Pera (Galata—İstanbul) tarihi ve kendi imzası.

Bu italyanca yazma eserin 10 Kasım 1666 tarihli «Mémoire sur les Turcs» isimli fransızca tercümesi Harvard Üniversitesi Paul Riant Koleksiyonundadır. Cornelius Magnus ise bunu «Quanto di piu curioso turchi» ismi altında biraz değiştirerek italyanca olarak 1679 senesinde Parma'da neşretmiş olup, sonraları 1682, 1685, 1692 senelerinde bir kaç defa daha basılmış. Bobovio'nun bu italyanca elyazma eserini Almanya'nın Schwaben eyâletinin Messkirchen şehrinden Quartiermeister Nicolaus Brenner İstanbul'da Yedikule zindanında esir olarak bulunduğu sırada 6 Mart 1667'de almancaya tercüme ediyor ve aynı sene Viyanada Johann Jacob Kürner isimli kitapçı bunu bastırıyor. Bu almanca baskının bir nüshası Harvard Üniversitesinde Paul Riant Koleksiyonunda diğer bir nüshası Viyanadaki National Bibliothek'te BE. 6. V. 62 numarada kayıtlı (11). İtalyanca yazma nüshanın aslındaki Enderun hastahanesine ait planla, sonradan yapılan tercümelerdeki planlarda bazı ayrılıklar var. Bernatte Miller bu

515

*1665 Senesinden Kalma Bir İtalyanca El Yazması
Nüshaya ve Bunun 1667 Senesinde Yapılan Almanca
Tercümesine Göre Topkapı Sarayındaki Enderun
Hastanesinin Mimari Özellikleri ve Teşkilâtı*

planın Paul Riant Kolleksiyonundaki fransızca tercümesinden aldığı bir versiyonu ile (12) Bobovio, Dillich, Melling, Abdurrahman Efendi ve Walter S. George'un (13) yaptığı bir rekonstruksiyona dayanan planını yayınladı (14).

Bobovio'nun italyanca elyazma nüshasındaki planla, bundan Nicolas Brenner'in almancaya çevirisinin Viyana National Bibliothekteki nüshasındaki Enderun Hastahanesi planı şimdiye kadar neşredilmedi. Bu her iki planında Londrayı 1972, Viyanayı 1973 senelerinde ki ziyaretimizde incelemek fırsatını bulduk.

Viyana'daki almanca nüshanın başında mum ışığında aydınlanan bir taşyapı hücrede bu Topkapı Sarayı ve oradaki Enderun hastahanesine ait planla ecnebi kıyafetinde bir zatı tasvir eden bir resim yer almakta. Resme ait herhangi bir izah yok-sada, İstanbul'da Yedikulede mum ışığında bu eseri almancaya çeviren Nicolaus Brenner'i tasvir ettiği anlaşıyor. Zira yazdığı önsözde Nicolaus Brenner bu, Avusturya imparatoruna ithaf ettiği tercüme eserini 42 ay esir olarak kaldığı İstanbul'daki Yedikule zindanında mum ışığında tercüme ettiğini bilhassa belirtmekte. Ayrıca, Türk İmparatorunun sarayını en iyi tasvir eden Alberto Bobovio'nun italyanca eserini almancaya tercüme etmeyi bir vazife bildiğini de beyan etmektedir (15).

Nicolaus Brenner'in Bobovio'nun bu eserini osmanlı sarayını şimdiye kadar duyup işittiği ve okuduğu eserler arasında en iyi tasvir edeni olarak bilhassa vasıflandırması (16) dikkate şayandır. Bu almanca tercümede, de İtalyanca elyazma aslında olduğu gibi Topkapı Sarayına ve oradaki Enderun Hastahanesi teşkilâtına ait terimler ekseriya Türkçe olarak yazılmış. İtalyanca elyazma nüsha 15 X 21 cm ebadında 93 sayfadan ibaret olmasına mukabil bu almanca tercüme 7,5 x 13 cm gibi oldukça küçük ebadında basılmasından dolayı 144 sayfa metni ve sonunda ayrıca Roma İmparatoru olarak kendini vasıflandıran Avusturya İmparatoru Leopold'un bu eserin basılmasına ait verdiği müsadedenin (Summa Privilegii Caesaret) bir suretini

havidir (17). Avusturya İmparatorunun da Osmanlı sarayını tarıf eden bu esere büyük bir ehemmiyet vermiş olduğu bu fermanın metninden anlaşılmaktadır (18).

Hakikaten bu eser yalnız hastahane ve tıp tarihi için değil Türk Kültürü tarihi içinde paha biçilmez bir kaynaktır. Mesele Enderundaki Meşkhane'de müzik öğretimine, o zamanki müzik aletlerine, orada müziğin nota ile bestelenip icra edildiğine (19), Sultan IV. Murad'ın İtalyadan bir müzik hocası geırttiğine ve bununda sarayda Concertando ve Sonnet besteleri yaptığına dair bölünler Türk Müzik tarihi içinde büyük bir ehemmiyetle hâizdir (20). Eserin bizce en önemli vasıflarından biri bir Saray Üniversitesi mahiyetindeki Enderun'da sadece fikri ilimler, türkçe, arapça, farsça, müzik ve diğer güzel sanatların değil, aynı zamanda matematik, teknik ve TIP ilimlerinde yetkili Türk ve Yahudi âlimler tarafından öğretildiğine dair mâlûmat vermesidir (21).

III — TOPKAPI SARAYINDAKİ ENDERUN HASTANESİNİN TEŞKİLATINA DAIR ALBERTO BOBOVİO'NUN VERDİĞİ MALUMAT İLE BUNA EKLEDİĞİ BU SARAYIN VE HASTAHANENİN PLANININ ANALİZİ

Alberto Bobovio, Topkapı Sarayının teşkilâtını, yaptığı ilişikteki planda işâretlediğı numaralara göre sırasıyla tarıf etmektedir. Gerek İtalyanca elyazma nüshasındaki plan, gerekse diğer tercüme nüshalardaki planlar bilhassa Enderun hastanesine ait kısımda bazı farklar göstermektedir. British Museum'daki İtalyanca elyazma nüshanın Alberto Bobovio'nun kendi original elyazısı olup olmadığı hakkında bu sebepten şüpheye düşüp bu elyazısının, Alberto Bobovio'ya ait olduğı öne sürülen Leyden'deki Kraliyet Üniversitesindeki St. John Evangeliumunun tercümesindeki el yazısına benzemediğini ileri sürmek (22) doğru olmasa gerek. Zira British Museum'daki İtalyanca elyazma nüshasında Alberto Bobovio'nun imzasının bulunması bu nüshanın hakiki olduğuna inandırıcı bir mahiyet arz etmektedir.

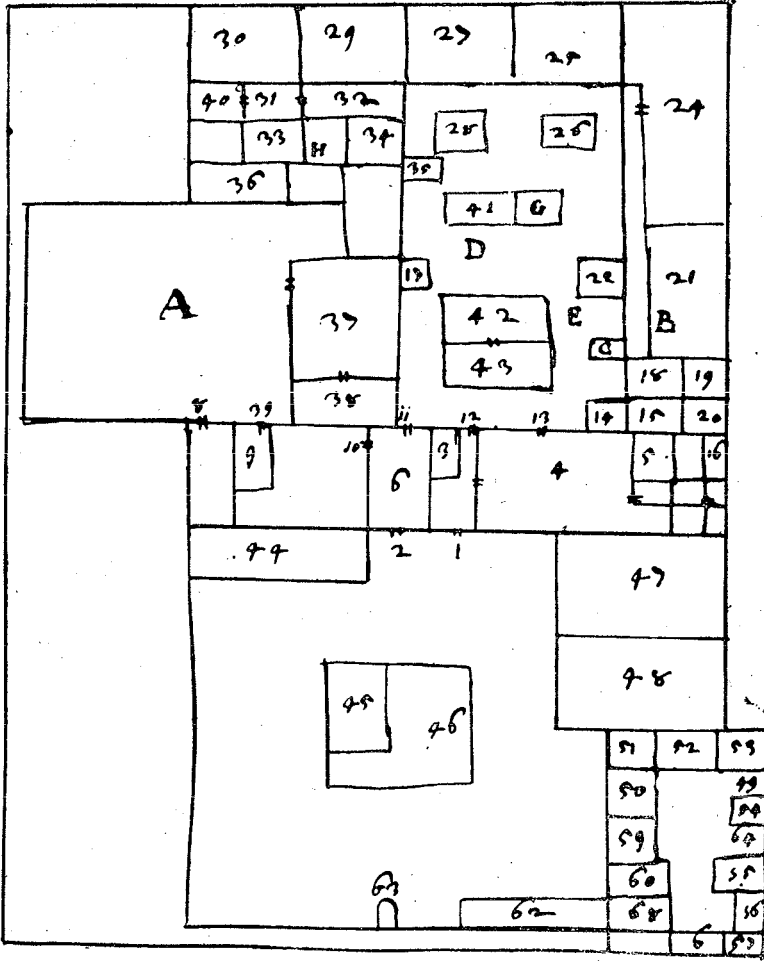
Gerek Fransızca, gerek Almanca tercümelerinde ve gerekse İtalyanca olarak Cornelius Magnus tarafından neşredilen nü-

halarındaki planların bu British Museum'daki İtalyanca elyazma nüshadakinden bazı farklar arzetmesini, bunlara esas teşkil eden metnin ve planın Alberto Bobovio'nun bu elyazmasının değişik kopyaları olmasından ileri geldiği şeklinde yorumlanmak icap ediyor. Bobovio'nun bu eserinin daha eski bir elyazma nüshası bulununcaya kadar, halen bu 1665 tarihli ve Alberto Bobovio imzasını taşıyan British Museumdaki nüshayı ve oradaki planı esas kaynak olarak kabul etmek lâzım. Yalnız bu planı değerlendirirken bühassa Nicolaus Brenner'in almanca tercümesindeki planıda kritik için göz önünde tutmak gerek. Zira Nicolaus Brenner kendi iddiasına göre üç seneden daha fazla bir zaman İstanbul'daki Yedikulede esir kaldığına göre herhalde orada Bobovio'nun bu eserinin bir başka elyazma nüshasından tercümesini yapmış olsa gerek.

Gerek İtalyanca elyazma nüshadaki planda, gerekse bu almanca ve diğer nüshalardaki planlarda yanlışlıkla Topkapı Sarayının o zaman mevcut olması gereken 2. avluya açılan «Bab-üs-Selâm» denilen kapısının işaretlenmemiş olması ve 3. avluya açılan «Bab-üs-Saade» kapısının ise yine yanlış olarak «Bab-ı Hümayûn» olarak işaret edilmesini Bobovio'nun Enderunda mimarlık ve mühendislik değil, meşkhane müzik tahsil etmiş olmasına atfetmek lâzım. Bobovio'da zaten bu eserinde yaptığı bu planı açıklamadan önce kendisinin mühendis ve ressam olmadığı halde tarif için elinden geldiği nisbette bu planı yapmaya çalıştığını belirtmeside (23) buna bir delil olarak gösterilebilir.

Gerek İtalyanca elyazma nüshada gerekse almanca ve diğer tercüme nüshalardaki planda Enderun hastahanesi Topkapı Sarayının 1. büyük kapısı olan ve bugün hâlâ mevcut Bab-ı Hümayûn'dan 1. avluya girer girmez hemen sağ tarafta gösterilmiş (24).

Bir iç avlu etrafını çevreliyen muhtelif bölümleri ihtiva eden Enderun hastahanesine giriş kapısında hemen Bab-ı Hümayûn'

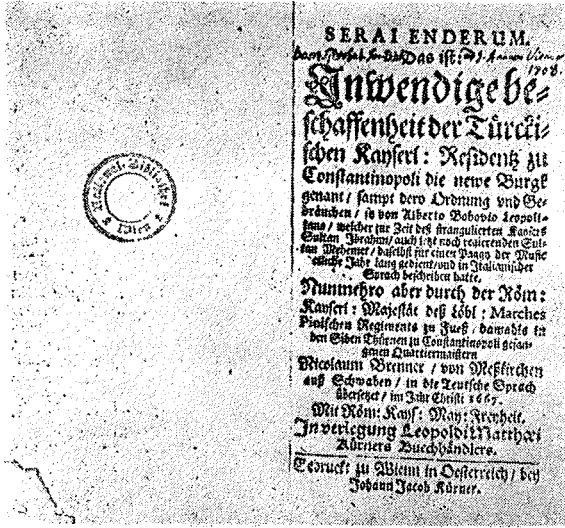

Şekil — 3 — Alberto Bobovio'nun British Museum'daki İtalyanca elyazma eserindeki Saray-ı Cedit-i Âmire (Topkapı Sarayı) ve oradaki Enderun Hastanesine ait plan :

- 49 — Bahçe
- 50 — Enderun Hastahnesi (Timarhane)
- 51 — Hastanenin Timarhane Ağası denilen idâri amirinin dairesi
- 52 — Anneler denilen yaşlı kadın kölelere ait daire
- 53 — Hasoda'ya ait hastane
- 54 — Hazineodasına ait hastane

1665 Senesinden Kalma Bir İtalyanca El Yazması 519
Nüshaya ve Bunun 1667 Senesinde Yapılan Almanca
Tercümesine Göre Topkapı Sarayındaki Enderun
Hastanesinin Mimari Özellikleri ve Teşkilâtı

- 55 — Büyük oda'ya ait hastane
- 56 — Seferli odasına ait hastane
- 57 — Küçük odaya ait hastane
- 58 — (Yanlışlıkla planda 68 denmiş 58 olsa gerek) Hastane hamamı
- 59 — Hadımağaları hastanesi
- 60 — Enderun Hastanesine giriş kapısı
- 61 — (Yanlışlıkla planda 6 ile işaretlenmiş) Cindi'lere ait koğuş
- 62 — Acemoğlanlara ait koğuş
- 63 — Bâb-i Hümayûn

Şekil — 4 — Alberto Bobovio'nun eserinin Nicolaus Brenner tarafından 1667 de yapılan almancaya tercümesinin Viyana National Bibliothek'teki nüshasının baş sayfası.

dan 1. avluya girişte sağ tarafta yer almakta. Hastahaneye giriş kısmında İtalyanca elyazma nüshada 51 numara ile (almanca-sında 50 numara ile) işaretlenen yer hastahaneyi idare eden «Timarhane Ağası» denilen Hadımağalara ait Daire olarak gös-

terilmiş. Hemen onun yanında 52 numara ilede Enderun mektebi mensuplarının çamaşırlarını yıkayan yaşlı köle kadınlara ait daire işaret edilmiş. Bu yaşlı kadınlara «Anneler» dendiğinde gerek İtalyanca elyazma nüshada, gerekse Almanca tercümede bu türkçe tâbirle belirtilmiş (25) (Bak. Şekil 3). Bu kısım Almanca tercümede ki planda 51 numara ile işaretlenmiş. (Bak. Şekil 5).

Şekil — 5 — Alberto Bobovio'nun eserini almancaya tercüme eden Nicolaus Brenner'i, İstanbul'da Yedikule zindanında mum ışığında Yeni Saray (Topkapı Sarayı) ve oradaki Enderun Hastanesine ait planla gösteren resim.

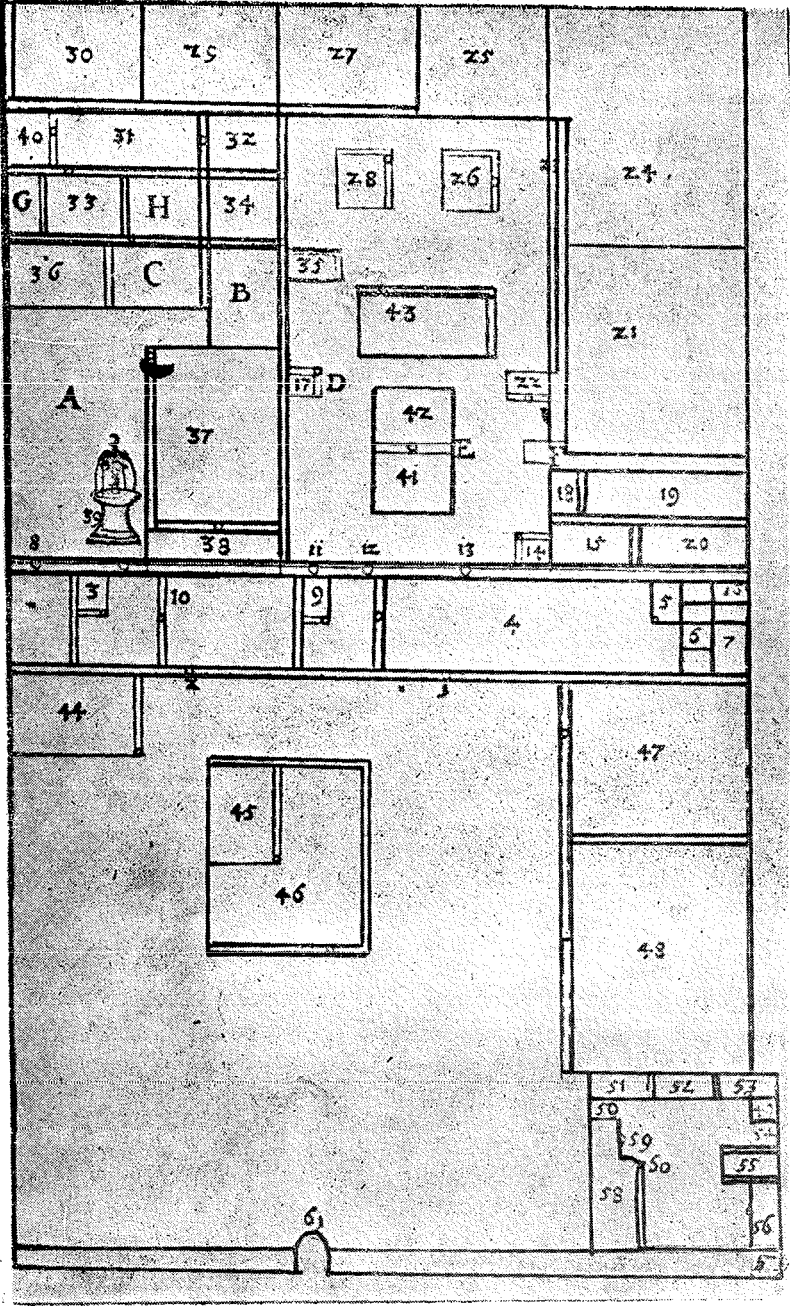
Bu Gravür Viyana National Bibliothek'teki almanca nüshanın ilk sahifesinde yer almaktadır.

Enderunun Hasoda'sına ait hastane olarakta italyanca el-yazma eserdeki planda hemen bu «Anneler» kısmının yanında yer alan 53 numaralı hasta salonu işaretlenmiş. Onun yanında 49 numara ile bahçe olan bir kısım yer almakta. Hazine Odası'na ait Hastahane'de hemen oraya yakın yerde 54 numara ile gösterilmiş. Enderunun Büyük Odasına, Seferli Odasına ve Küçük Odasına ait hastanelerde İtalyanca elyazma eserdeki planda sırasıyla 55, 56, 57 numaralarla işaretlenmiş. (Bak. Şekil 3). Hemen Küçük Odaya ait Hastane yanında 6 ile işaretlenen yerinde Cindî'lere (26) tahsis edildiği İtalyanca metinde belirtilmektedir.

Bu Enderun Hastanesi kompleksinin Bâb-i Hümayûn (planda 63 ile gösterilmiş) tarafındaki 62 ile gösterilen kısmında Acemoğlanlara ait koğuş olduğu İtalyanca metindeki izahtan anlaşılmakta. Bu Acemoğlanlar koğuşundaki 120 Acemoğlanın odun v.s. taşımak gibi sarayın işlerini gördükleri gibi hasta olan Enderunluların taşınması işini'de yaptıkları ayrıca belirtilmektedir (27). Hemen bu kısmın yanında 60 numara ile Bimarhane denilen bu Enderun Hastanesi kompleksine girişin gösterilmiş olması da ayrıca kayda değer.

Hemen bu Hastane girişinin yakınındaki kısım Hadımağalara (Siyahı ve Beyaz haremağalara) ait Hastane olarak gösterilmiş. Bu bölümle, gene Hadımağalardan birisinin tayin edildiği Hastahane'nin yönetici âmiri BİMARHANEAGASI'nın odasının bulunduğu bölüm arasındaki kısım, İtalyanca nüshada «Bimarhane veya Hospitale dei paggi» olarak 50 numara ile gösterilmiş ve Enderunda hasta olanların nasıl bu Enderun hastanesine nakledildikleri şu şekilde kısaca izah edilmiş :

«... Kapı Ağasının izni üzerine hasta olan Enderundaki bir içoğlanı kafasına Fazzoletto denilen beyaz bir örtü sarıp (Abdullah b. İbrahim Üsküdarı da gilman takkesine makrime sarıp deniliyor) Kapı Ağası kapısı önünde kırmızı çuha ile örtülü ve iki Acemoğlan tarafından çekilen «Hastaarabası»na bindirile-

523

*1665 Senesinden Kalma Bir İtalyanca El Yazması
Nüshaya ve Bunun 1667 Senesinde Yapılan Almanca
Tercümesine Göre Topkapı Sarayındaki Enderun
Hastanesinin Mimari Özellikleri ve Teşkilâtı*

Şekil — 6 — Alberto Bobovio'nun eserinin Nicolaus Brenner tarafından yapılan almanca tercümesinin Viyana National Bibliothek'teki nüshasında bulunan Saray-ı Cedit-i Âmire (Topkapı Sarayı) ve oradaki Enderun Hastanesine ait plan :

- 49 — Tımarhane, Enderun Hastanesi
- 50 — Enderun hastahanesinin tımarhane ağası denilen idari yöneticisinin dairesi,
- 51 — Enderun gilmanlarının çamaşırlarını yıkayan «Anneler» denilen yaşlı köle kadınların dairesi
- 52 — Hazine Odası ve Kileri Hassa Odasına ait hastane
- 53 — Hasoda'ya ait hastane
- 54 — Büyük Oda'ya ait hastane
- 55 — Seferli Odası'na ait hastane
- 56 — Enderun Hastanesi hamamı
- 57 — Hadımağalar hamamı
- 58 — Enderun Hastanesine giriş
- 59 — Cindilere ait koğuş
- 60 — Acemoğlanlara ait koğuş
- 61 — Bab-i Hümâyûn

rek Enderun Hastanesine götürülür. Bu transport esnasında hastanın yakın akrabası veya tanıdıkları arabanın arkasında yürüyerek hasta ile konuşup hal ve hatırını sorabilirler...» (28).

Alberto Bobovio'nun bahsettiği bu hasta arabasının Topkapı Sarayındaki Ahmed III kütüphanesinde Nr. 3690 daki 18. asırda yapılmış kıyafet albümünde resmi mevcuttur. Bunda Hasta arabası iki tekerleklidir. Hünernamedeki Molla Tiflisinin yaptığı bir minyatürde de (29) Enderun Hastanesi giriş kapısında Siyâhi Bimarhane ağası 2 beyaz Hadımağası ile görülmekte olup onların önündede kırmızı kaplı 4 tekerlekli bir Hasta arabası yer almaktadır.

Hastalanan Enderun gilmanlarının Enderun Hastanesine taşınmasına dair Bobovio'nun verdiği malumat Abdullah b. İbrahim Üsküdarî'nin adı geçen eserdeki malûmâta tamamen uymaktadır.

Şekil — 7 — Viyana National Bibliothek'te bulunan Nicolaus Brenner'in Alberto Bobovio'nun eserinden almancaya tercüme ettiği nüshada Enderun Hastanesine (Timarhane) ait izahın başladığı sayfa 123.

Yalnız Abdullah b. İbrahim Üsküdarî'nin bu hususu daha geniş olarak anlattığı görülmektedir (30%).

Üsküdarî'ye göre Enderun'da bir gilman hastalandığı zaman hasta hangi odadan ise o odanın âmiri tarafından sarayın umumi yöneticisi Kapıagasına bu husus bildirilir. Onun müsadecisiyle zülüflü teberdaran baltacı'ya hasta arabası tedârîki işi havale edilir. Bu baltacıda Bab üs-Saade önünden Ortakapıdaki nöbetçi olan «Bevvaban-ı Sultaniye» «araba» diye seslenir. Bu Ortakapı

kapıcıları da (Bevvaban-ı Sultani) hemen Odun anbarındaki Acem oğlanların bölükbaşısına giderek durumu bildirir. Nöbetçi olan iki acemoğlanın çekerek getirdikleri araba Bâb üs-Saade önünde hastayı bekler. Hasta olan enderunluya gilman takkesi üzerine «makrime» sarılıp, muvahhidi denilen kolsuz hırkası da giydirip «Bab üs-Saade» önündeki hasta arabasına bindirilir. Bu hasta arabasıyla lüzum hâlinde üç enderunlu hasta-birden taşınabilir. Taşınan hastalar arabayı çeken Acemoğlanlarına bahşiş vermekle mükelleftirler. Enderun hastanesine gelen hastalar orada Enderunun hangi odasından ise, o odanın bu hastanedeki bölümüne tedâvi için yatırılır. Tedâvisi ile de Saray Hekimleri ve Saray Cerrahları vazifelidirler. Bobovio'nun tarifinde olduğu gibi Abdullah b. İbrahim Üsküdari de hastaların arabayla hastaneye kadar taşınması esnasında hastanın akrabalarının kendisi ile konuşmasını zikreder. Yalnız, Üsküdariye göre hasta, hastaneye kaldırılmadan birgün önce akrabasıyla konuşmak istediğini Odaâmiri vasıtasıyla Kapıağasına bildirip müsaade alır. Buna göre ailesine mektup yazılarak ertesi günü Ortakapıda bulunmaları bildirilir. Hasta, o gün Hasta arabası ile Ortakapıdan geçerken hastanın akrabaları arabaya yaklaşarak içindeki hasta ile konuşmak istedikleri arabayı çeken acemoğlanlarına bildirerek Hastaarabası hastaneye gelinceye kadar hasta ile konuşurlar. Ama hastane önünde hastayı terkederek giderler.

Hastanede iyi olan hastalar gene Hastaarabası ile aynı şekilde Bab üs-Saadeye getirilip oradan Enderundaki ait olduğu Odanın koğuşuna giderler. Hastanede ölen hastaların ölüsü Odunanbarı imamı tarafından yıkanıp dini merâsimi yapıldıktan sonra, tabutu Enderündaki arkadaşları tarafından Meyid kapısı denilen kapıdan gece çıkarılarak Karacaahmed de veya Kasımpaşadaki Enderunlular mezarlığına gömülürler. Enderun hastahanesinde veya kendi odalarında ölen Enderunluların malları, varisleri varsa onlara paraya çevrilerek taksim edilir. Varisi

olmayan ölünün malları da mensup olduğu odaya miras olarak intikal eder.

Enderun Hastanesinde yatan Enderun mensupları akrabalarının hastanede ziyaretleride Üsküdarı'nın verdiği malûmâta göre imkân dahilindeydi. Nöbetçibaşı olan Acemoğlanlar zabiti gelen ziyaretçiyi Hastalarağasının odasına davet eder ve hasta olan Enderunluda buraya getirilerek hastanenin idare müdürü görevini deruhte eden Hastalarağası'nın nezareti altında bu görüşme cereyan ederdi. Azâmi olarak görüşme iki üç saat sürebilir, bu esnada ziyaretçiye hastane müstahtemleri tarafından şerbet, kahve ve buhur (31) ikram edilir.

Hastaların Enderun Hastanesinde hekim tedâvisi yanısıra temizliğinede çok önem verilirdi. Alberto Bobovio'nun italyanca elyazma eserindeki planda Nr. 68 ile Enderun Hastanesi Hamamı gösterilmiştir (32). Bu da hemen hastaneye girişin yanında yer almaktadır. Almanca tercüme nüshadaki planda ise, 58 Nr. ile gösterilen hastaneye girişin hemen karşısındaki 56 Nr. ile işaretlenen yer Hastalar Hamamı olarak belirtilmiş. Onun yanında da 57 numara ile Hadımağalar için ayrı bir hamam yer almaktadır (33).

Topkapı Sarayında halen Cariyeler Hastanesi olarak mevcut Harem Hastanesinde de Hamam bulunması, ayrıca Bayeziddeki Eski Saray'daki hastaneninde bir hamamının arşiv belgelerine göre (34) mevcudiyeti burada belirtilmesi bilhassa gerekli bir husustur. Ayrıca üzerinde durulması gereken diğer bir hususta 1744 (1161 H.) senesinde bir Türk tarafından yapılmış Topkapı-Sarayının su yollarını gösteren planda bu Enderun Hastanesi şematik olarak belirtilerek ortaya su verildiği gösterilmiş (35). Bundan anlaşılıyorki 18. yüzyıl ortalarında da bu hastane ve hamamı faaliyetler.

Alberto Bobovio'nun verdiği malumata göre Enderundakilerin çamaşırlarında Enderun Hastanesinde yıkanılıyordu. Enderundaki kirli çamaşırlar torbalar içinde Enderun Hastanesine yıkanmaya gönderilir, orada köle kadınlar tarafından sekiz gün içerisinde yıkanarak, temiz çamaşırlar temiz torbalar içinde

1665 Senesinden Kalma Bir İtalyanca El Yazması 527
Nüshaya ve Bunun 1667 Senesinde Yapılan Almanca
Tercümesine Göre Topkapı Sarayındaki Enderun
Hastanesinin Mimari Özellikleri ve Teşkilâtı

Acemoğlanlar tarafından Bab üs-Saade kapısına getirilirdi. Oradanda Hadımağaları bu temiz çamaşır torbalarını ilgili olan Enderun odalarının kapısı önüne koyarlar, oradanda odabaşı denilen gilmanlar temiz çamaşırları ilgili yerlere yerleştirirlerdi (36). Çamaşırlar kaybolur veya değişirse, yıkayan köle kadınlar bundan sorumlu olarak cezalandırılırlardı. Ayrıca Enderun Gilmanları kendi çamaşırlarını İstanbuldaki akrabalarına yıkatabilirlerdi (37).

Alberto Bobovio'nun belirttiğine göre bu Enderun Hastanesinde terzilerde vardı. Enderundaki gilmanların yırtılan veya sökülen elbiseleri hastanedeki terziler tarafından tamir edilirdi (38).

Tam teşkilâtli bir durum arzeden Enderun Hastanesinde hastaların tedâvisine dair, Alberto Bobovio'nun bu eserini yazdığı sıralarda İstanbulu ziyaret eden Baron J. B. Tavernier'nin 1675 te Pariste neşredilen Topkapı Sarayını tarif eden eserinde de etraflı malûmât vardır. Tavernier'e göre 2 saray hekimi ve 2 saray cerrahı hergün muayyen saatlerde Enderun Hastanesindeki hastaları ziyaret ederler ve tedâvisi için gerekli işlemleri yaparlardı (39). Hatta Tavernier'nin verdiği malûmata göre bu Enderun hastanesinde hastalara müzik konserleri verilip saray hekimlerinin müsadesiyle tedâvi için şarap içmeye göz yumulduğu için Enderunlular bu hastanede 10-12 gün tedâvi edilmek için adeta can atarlardı (40).

Alberto Bobovio gerçi Enderun Hastanesindeki müzik konserlerinden bahsetmez ise de Osmanlı Hükümdarlarının çarşamba günleri saç ve sakal tıraşı esnasında bu tıraş bitinceye kadar sarayın Sazheyetinin konser verdiklerini belirtir (41).

Alberto Bobovio'nun bu italyanca elyazma eserinin Türk Tıp, mimarlık ve hastane tarihi için en büyük kıymeti, sonradan Topkapı Sarayı olarak vasıflandırılan Saray-ı Cedit-i Âmire'nin ve oradaki Enderun Hastanesinin 1665 senesindeki durumuna

ait planını hâvi olması ve teşkilâtına ait gerekli mâlûmatı vermesidir. Alberto Bobovio'nun bu eseri bu özelliği ile Abdullah b. İbrahim Üsküdarî'nin ve Baron J.B. Tavernier'nin verdikleri bilgileri tamamliyerek Saray-ı Cedit-i Âmiredeki (Topkapı Sarayındaki) Enderun Hastanesini ilmi bakımdan aydınlığa kavuşturmaktadır.

Zusammenfassung

Die Organisation und die architektonischen Merkmale des Hofspitals im Topkapı—Schloss in Istanbul, nach einer italienischen Handschrift von Alberto Bobovio aus dem Jahre 1665 und deren deutsche Übersetzung aus dem Jahre 1667.

Alberto Bobovio, der aus einer adligen Familie aus Lamberg (in Polen) stammte und nach seiner Gefangenschaft in jungen Jahren in der osmanischen Hofuniversität Enderûn in Istanbul unter dem Namen Ali Ufî Beg ausgebildet wurde, hat über die Organisation des osmanischen Topkapı—Palastes in Istanbul ein italienisches Werk geschrieben, welches u.a. auch über das Hofkrankenhaus und das Gesundheitswesen dieses Palastes berichtet. Dieses als einziges Handschriftenexemplar im British Museum existierende Werk von Alberto Bobovio aus dem Jahre 1665 enthält auch einen Plan dieses Hofkrankenhauses. Diese italienische Abhandlung wurde wegen ihrer Wichtigkeit im Jahre 1666 ins Französische und ein Jahr später von Nicholas Brenner ins Deutsche übersetzt und mit einem Privileg des Kaisers Leopold in Wien gedruckt. Die deutsche Übersetzung, welche in der Wiener Staatsbibliothek noch existiert, hat auch einen Grundriß dieses Hofkrankenhauses. Da diese beiden Pläne wohl zu den ältesten Zeichnungen eines Hofkrankenhauses in Europa gehören, sind sie für die Erforschung von großer Bedeutung. Die Schilderungen von Alberto Bobovio als Augenzeuge der ärztlichen Behandlung und der hygienischen Maßnahmen in diesem Hofkrankenhaus erhöhen den Wert seines Werkes als Quelle für die Medizin — und Krankenhausgeschichte.

- (1) Edirnedeki Kavak Meydanındaki Eski Sarayda Enderun Gilmanlarına ait Saray Hastanesinin 16. yüzyılda mevcut olduğu Avusturya elçisine eczacı olarak refakat eden ve 1587'de Edirne'den geçen Alman asıllı Reinhold Lubenau'un seyahatnamesinden anlaşıyor. (Bk. Lubenau, R.: Beschreibung der Resien, 1. Teil Königsberg 1914, s. 120) Bu Abdullah b. İbrahim Üsküdarinin bahsettiği Eski Saray civarındaki o iki saray hastanesinden önceki bir hastane, belkide Murad II tarafından tesis edilen bir saray hastanesi.
- (2) Baudier, Michel: Histoire Generale du Serrail et de la Cour du Grad Seigneur. Paris 1675, s. 63, 64.
- (3) Tavernier, J. B. : Nouvelle Relation del' Interieur du Serail du Grand Seigneur. Paris 1675, s. 63, 14.
- (4) Thevenot, Jean de : Travels into the Levant. London 1687, s. 23-24.
- (5) Abdullah b. İbrahim Üsküdarı : Tarih-i vakiat-i Sultan Süleyman-ı sani, Topkapı Sarayı Revan Kütüphanesi, Nr. 1224, cild 2, s. 316
- (6) Baykal, İsmail H. : Ederun Mektebi Tarihi. İstanbul 1953, Cilt 1, s. 89
- (7) Alberto Bobovio : Serai enderum, cioè, Penetrare dell'Seraglio detto nuovo dei G.Sri e Re Ottomani, la descrizione del loro vivere e costumi, et altri essercittii... Pera 1665. British Museum, Harleian Collection, Mas, Nr. 3409
- (8) Miler, Barnette : The Palace School of Muhammed the Conqueror. Cambridge 1941, s. 47, 49,
- (9) Mille, Barnette : Aynı eser s. 47
- (10) Bk. Alberto Bobovio : Serai enderum... Pera 1665, s. 93
- (11) Alberto Bobovio : Serai Enderum. Inwendige Beschaffenheit der Türkischen Kayserl : Residenz zu Constantinopoli die neue Burg genannt/sampt dero Ordnung und Gebrauchen/so von Alberto Bobovio Leopoltano... damals in den sieben Thürmen zu Constantiopeli gefangenen Quartiermaistern Nicolaum Brenner von Messkirchen aus Schwaben in die Teutsche Sprach übersetzt/im Jahr Christi 1667. Mit Röm : Kays : May : Freyheit. In Verlegung Leopoldi Matthoei Kürners Buchhandlers.
- (12) Miller ,Barnette : s. 52, 53
- (13) Georg, Walter S. : Church of St. Eirene in Constantinople. London - New york 1913, s. 37
- (14) Mille, Barnette : Beyond the Sublime Porte. London 1931, s. 166, 167 Plan III.
- (15) Adi gecen Nicolaus Brenner'in almancaya tercümesi, Viyana National Bibliothek BE. 6. V. 69, önsözün ilk sahifesi
- (16) Aynı eser, önsözün 2. sayfası
- (17) Hemen s. 145 te basliyan bu almanca fermanda Avusturya İmparatoru kendini şöyle takdim etmekte : «...Wir Leopold Römischer Kayser zu allen Zetten. Mehrer dess Reichs in Germanien zu Hugarn/Böheimbe/Dalmatien/Croatien und Schlawonien u. König/Erz Herzog zu Österreich

- (18) Avusturya İmparatoru İstanbuldaki osmanlı sarayının tarifine atı bu tercüme eserin Viyananın Leopoldt Matthaci Kürner isirali kitabevi sahibine bastırması için emir verildiği bu fermana belirtilmekte.
- (19) Aynı eser, s. 76
- (20) Aynı eser s. 75
- (21) Aynı eser s. 75
- (22) Miler, Barnette : The Palace School of Muhammed, the Conqueror. Cambridge 1941, s. 48
- (23) Viyana National Bibliothek'teki Nicolaus Brennerin tercümesi olan almanca nüsha, s. 12.
- (24) Aynı nüsha s. 12. ile s. 13 arasındaki plan. Bobovio'nun italyanca elyazma nüshasında bu plan s. 9 da yer almakta.
- (25) Alberto Bobovio'nun British Museum'daki italyanca elyazma nüshası s. 79. Viyanadaki National Bibliothek'teki almanca tercüme nüsha s. 123.
- (26) İtalyanca elyazma nüsha s. 80.
- (27) Aynı elyazma nüsha aynı sayfa.
- (28) Aynı İtalyanca elyazma nüsha s. 79. Aynı eserin Nicolaus Brenner tarafından yapılan almanca tercümesi s. 123.
- (29) Hünername. Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kütüphanesi Nr. 1523.
- (30) Enderundan yetişen Mevkufat Kalemünde başkâtipliğe yükselen Abdullah b. İbrahim Üsküdarinin (Bk. Babinger, Franz : Die Geschichtschreiber der Osmanen und Ihre Werke. Leipzig 1927 s. 232) 1688 - 1694 senelerine ait evvelce zikredilen tarihi eser : Tarih-i vakiat-ı Sultan Süleyman-ı Sani, Topkapı Sarayı Müzesi Revan Kütüphanesi, Nr. 1224, Cild 2, s. 316.
- (31) Buhur, anber, ödağacı ve kömürtozu iyice dövülerek gülsuyu ile karıştırılıp böylece sarayda imal edilirdi. Bunun için lüzumlu maddeler Kahireden İstanbuldaki saraya gönderilip, gerek Buhur gerekse Tiryak ve Şerbest yapılması ve saklanması ise Seferliodası'nın vazifesi idi. Bu Odanın amiri Kılar Ağası idi (Alberto Bobovio'nun eserinin Nicolaus Brenner tarafından almanca tercümesi s. 88)—. Buhur hakkında Bak. Baykal, İsmail H.; Enderun Mektebi Tarihi Cilt 1 İstanbul 1953, s. 95; aynı Arkivi Cild 5, 17 (1940) s. 38; Kumbaracızâde, İzzet : Hekimbaşı Odası, İlk Eczane, Baş-Lala Kulesi. İstanbul 1933, s. 15.
- (32) İtalyanca elyazma nüsha s. 9- 80
- (33) Viyanada National Bibliothek'teki Nicolaus Brenner tercümesi s. 124.
- (34) Başvekalet Arşivi, Saraylar Dosyası N., 1859; Saraylar Dosyası (M. Cevdet tasnifi) Nr. 387.
- (35) Bu plan Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kütüphanesi Nr. 1815 te bulunmaktadır.
- (36) Nicolaus Brenner'in almanca tercümesi s. 65
- (37) Aynı eser s. 66
- (38) Aynı eser s. 67
- (39) Tavernier, J. B. : Nouvelle Relation de L'Interieur du Serail et de la Cour du Grand Seigneur. Paris 1675, s. 63
- (40) Tavernier, J.B. : s. 63, 64
- (41) Nicolaus Brenner'in almanca tercümesi s. 81.